

ปรัชญาการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญ: การสังเคราะห์จากงานวิจัย
ด้านการแพทย์พื้นบ้านในภาคเหนือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2530 - 2560¹

The Philosophy of Treatment with Su kwan Ritual: A Synthesis from Folk
Medicine Research Works in Northern Thailand during 1987 – 2017

สุรเชษฐ์ คุหาเลิศ | Surachet Khuhalerd²
อรอุษา สุวรรณประเทศ | Onusa Suwanpratest³

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาปรัชญาการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญ โดยใช้วิธีการสังเคราะห์ข้อมูลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญในภาคเหนือที่มีผู้ศึกษาไว้ก่อนแล้ว ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา คือ พ.ศ.2530-2560 ซึ่งสามารถรวบรวมข้อมูลงานวิจัยตามขอบเขตได้ทั้งสิ้น 9 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่าการประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญสะท้อนให้เห็นถึงปรัชญาการรักษาโรคใน 2 มิติ ได้แก่ 1) ปรัชญาเกี่ยวกับสมมุติฐานของโรค และ 2) ปรัชญาเรื่องพิธีกรรมคือการเชื่อมโยง ทั้งนี้ ปรัชญาทั้ง 2 มิติ ดังกล่าว มีความเชื่อมโยงกันเนื่องจากแนวคิดเรื่องสาเหตุแห่งโรคเป็นสิ่งสำคัญที่จะกำหนดแบบแผนในการรักษาโรค

คำสำคัญ: พิธีกรรมสู่ขวัญ, ปรัชญาการรักษาโรค, การแพทย์พื้นบ้าน, ภาคเหนือ, คติชนวิทยา

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง ปรัชญาการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมในวัฒนธรรมไทย ในหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา คติชนวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

² นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาคติชนวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

³ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาศาสตร์ คติชนวิทยา ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Abstract

This article aimed to study the philosophy of the treatment based on the ritual called “Su kwan”. The data was collected and syncretized in the forms of nine case study of “Su kwan” ritual treatment in Northern Thailand during the previous thirty years (1987 - 2017). The results found that the ritual of “Su kwan” showed two dimensions of the therapeutic philosophy, which are the philosophy about causes of disease and the philosophy of ritual as the connectivity. These mutual ideas were connected as the causes of sickness which was important to determine the form of treatment.

Keywords: Su kwan ritual, the philosophy of treatment, Folk medicine, Northern, Folklore

บทนำ

พิธีกรรมการสู่ขวัญ เป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับการดูแล การป้องกัน และการรักษาโรค ในวัฒนธรรมสุขภาพพื้นบ้านของภาคเหนือ พิธีกรรมการสู่ขวัญ การเรียกขวัญ หรือการฮ้องขวัญ เกิดขึ้นเนื่องจากความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ที่เป็นความเชื่อทางนามธรรมของคนในสังคมที่เชื่อกันว่า ขวัญเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน ขวัญอยู่ประจำชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่เกิด ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล จะมีความสุขทางร่างกาย สุขทางจิตใจ และจิตวิญญาณ หากคนมีอาการตกใจ เสียขวัญจากเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด ขวัญก็จะออกจากร่างไป ซึ่งเรียกว่าขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญบิน อาจทำให้มนุษย์นั้นได้รับผลร้ายต่าง ๆ ตามความเชื่อ ดังนั้น จึงต้องมีการจัดพิธีกรรมการสู่ขวัญ เพื่อให้ขวัญนั้นกลับมาสู่ร่างกายของคน

สำหรับการศึกษาพิธีกรรมการสู่ขวัญ ส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นการศึกษาในลักษณะทางด้านวรรณกรรม ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมมากกว่า ซึ่งจะมีความเหมือนคล้ายและมีความแตกต่างกันไปตามมุมมองของผู้ศึกษา แต่ยังไม่ค่อยมีผู้ศึกษาพิธีกรรมการสู่ขวัญในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคโดยเฉพาะ ซึ่งในมุมมองทางคติชนวิทยานั้น พิธีกรรมการสู่ขวัญ จัดได้ว่าเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมสุขภาพพื้นบ้านที่มีความน่าสนใจต่อการศึกษเป็นอย่างยิ่ง เพราะส่วนใหญ่แล้วหากพูดถึงประเด็นทางวัฒนธรรมสุขภาพหรือการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน จะเข้าใจและรับทราบถึงการศึกษทาง “การแพทย์พื้นบ้าน” “หมอพื้นบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาการแพทย์” ที่มีการรักษาโรคตามประเพณีและตามประสบการณ์ของหมอพื้นบ้าน ซึ่งจะเป็นการศึกษาในลักษณะของการลงพื้นที่ไปสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่ปรากฏไว้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาของการแพทย์พื้นบ้านไม่ให้สูญหายไปเท่านั้น จากการทำทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมของการแพทย์พื้นบ้านนั้น ยังไม่ค่อยพบงานวิจัยใดที่มีการนำพิธีกรรมต่าง ๆ มาอธิบาย เปรียบเทียบ หรือเชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมของพิธีกรรมทั้งหมด

ทั้งนี้ ผู้วิจัยในฐานะนักคติชนวิทยา จึงสนใจศึกษาการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญ โดยใช้มุมมองทางคติชนวิทยามาอธิบายถึงความสัมพันธ์และเชื่อมโยงถึงสาระหรือปรัชญาทางความคิดที่ปรากฏในการรักษาโรค เพื่อให้ทราบว่า พิธีกรรมไม่ได้เป็นเรื่องงมงาย พิธีกรรมเป็นเรื่องขององค์ความรู้ พร้อมด้วยแนวคิดที่มีลักษณะลึกซึ้งในรากทางวัฒนธรรม อีกทั้งพิธีกรรมยังมีรหัส สัญลักษณ์ หรือการตีความเชื่อมโยง เพื่อทำความเข้าใจชีวิตและจิตวิญญาณของคนในฐานะมิติปัจเจกบุคคล เชื่อมโยงกับสังคมในฐานะมิติทางสังคมและวัฒนธรรม เชื่อมโยงกับเทพปกรณัมในฐานะมิติเหนือโลกได้

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาปรัชญาการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญในภาคเหนือของประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530-2560

ความสำคัญของการวิจัย

1. เป็นการรวบรวมข้อมูลงานวิจัยด้านการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมในภาคเหนือของประเทศไทยที่ปรากฏในพิธีกรรมการสู่ขวัญ อันแสดงให้เห็นถึงแนวทาง วิธีการศึกษาและองค์ความรู้จากการวิจัย
2. การศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความหมายและคุณค่าของมรดกทางภูมิปัญญาของวัฒนธรรมสุขภาพ ความเชื่อเรื่องขวัญ และพิธีกรรมการรักษาโรคที่ปรากฏในพื้นที่ภาคเหนือ อันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดและการปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ขวัญ หมายถึง จิตวิญญาณของมนุษย์
2. ปรัชญาการรักษาโรค หมายถึง แนวความคิดหรือสาระสำคัญของการรักษาโรคที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและจิตวิญญาณ
3. การรักษาโรคด้วยพิธีกรรม หมายถึง วิธีการหรือขั้นตอนในการรักษาโรคด้วยการประกอบพิธีกรรม
4. พิธีกรรมการสู่ขวัญ หมายถึง พิธีกรรมการรักษาโรคของผู้ป่วยด้วยการเรียกขวัญ

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญที่ปรากฏในเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือเท่านั้น

2. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ขอบเขตด้านระยะเวลาจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญในภาคเหนือที่มีผู้ศึกษาไว้ก่อนแล้ว ในช่วงระยะเวลา 30 ปี ที่ผ่านมามี คือ พ.ศ.2530-2560

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาข้อมูลเอกสาร งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ของผู้ที่ได้รวบรวมและศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพิธีกรรมการสู่ขวัญไว้ในพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งสามารถรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ 9 เรื่อง ดังนี้

1. บทความวิจัยเรื่อง พิธีกรรมและความเชื่อในการรักษาพยาบาลที่บ้านภาคเหนือ (2533) ของอานันท์ กาญจนพันธุ์ และฉลาดชาย รมิตานนท์ ในเอกสารพฤติกรรมสุขภาพ: รวมบทความจากการประชุมวิชาการพฤติกรรมสุขภาพครั้งที่ 1
2. วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่อง “ขวัญ” ในวรรณกรรมพิธีกรรมล้านนา (2544) ของญาวิณี ศรีวงศ์ราช ในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาบทสู่ขวัญและพิธีสู่ขวัญของชาวไทลื้อ อำเภอปัว จังหวัดน่าน (2545) ของ สมพงษ์ จิตอารีย์ ในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. ตำราการแพทย์พื้นบ้านล้านนา สาขาหมอพิธีกรรมบำบัด (2547) ของยิ่งยง เทาประเสริฐ และกันยานุช เทาประเสริฐ วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

5. วิทยานิพนธ์เรื่อง ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างความเชื่อในพิธีกรรมเรียกขวัญของล้านนา และความต้องการจิตวิญญาณที่มีต่อสุขภาพทางจิตวิญญาณ (2549) ของขวัญฤทัย ธนารักษ์ ในหลักสูตร วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยาการปรึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

6. บทความวิจัยเรื่อง การสู่ขวัญ: พิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา (2557) ของเปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ ในวารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร

7. วิทยานิพนธ์เรื่อง การวิเคราะห์บทสู่ขวัญตามวัฒนธรรมล้านนา จังหวัดอุดรดิตถ์ (2557) ของจักรกฤษณ์ อุตุ้ม ในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยนเรศวร

8. วิทยานิพนธ์เรื่อง กระบวนการรักษาโรคและบทบาทหน้าที่ของหมอพิธีกรรมพื้นบ้านในอำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง (2558) ของสุรเชษฐ์ คุณาเลิศ ในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาคติชนวิทยา มหาวิทยาลัยนเรศวร

9. บทความวิจัย (บทคัดย่อ) เรื่อง พิธีกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อไทยวน ไทใหญ่: การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงภายใต้อิทธิพลของสังคมโลกาภิวัตน์ (2560) ของสุวิภา จำปาวัลย์ และชัชปะ ปิ่นเงิน ในเอกสารประชุมวิชาการการรักษาโรคกับการใช้ยาสมุนไพรในวัฒนธรรมไทย-ไท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยทางคติชนวิทยา (Folklore) โดยดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญ ที่มีการเผยแพร่ในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ประกอบด้วย ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยทั้งภาครัฐและเอกชน กระทรวง ทบวง กรม รวมทั้งจากฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ในระบบสารสนเทศของสถาบันการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. สังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3. นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญในภาคเหนือที่มีผู้ศึกษาไว้ก่อนแล้ว ในช่วง 30 ปี ที่ผ่านมา คือ พ.ศ.2530-2560 พบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจำนวน 9 เรื่อง โดยเป็นงานวิจัยที่ตีพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา จนถึงปี พ.ศ. 2560 รวมเป็นระยะเวลาจากปัจจุบันย้อนหลังไปประมาณ 30 ปี ในจำนวนงานวิจัยทั้งหมดที่รวบรวมได้นี้ ผู้วิจัยพบว่า ในด้านเนื้อหาสาระของงานวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาขั้นตอน วิธีการ หรือกระบวนการของพิธีกรรม โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมการและขั้นตอนการดำเนินการ ซึ่งจะมีการอธิบายถึงความหมายและความสำคัญขององค์ประกอบต่าง ๆ ในพิธีกรรมอย่างละเอียด ไม่ว่าจะเป็น ผู้ประกอบพิธีกรรม อุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรม สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม วันเวลาในการประกอบพิธีกรรม และผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบกับผู้เข้ารับการประกอบพิธีกรรม สมาชิกในครอบครัวญาติพี่น้อง พร้อมด้วยการศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรมการสู่ขวัญ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับกรรม ที่เป็นการอธิบายสาเหตุของการเกิดโรคในมิติทางวัฒนธรรมสุขภาพพื้นบ้าน ตลอดจนการศึกษาวิเคราะห์ทางด้านวรรณกรรมที่เป็นตัวบทหรือคาถาในการประกอบพิธีกรรมการสู่ขวัญ ทั้งนี้ พิธีกรรมการสู่ขวัญ ยังมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ และยังสามารถแบ่งประเภทการเรียกขวัญที่มีความเหมือนกันตามลักษณะของการประกอบพิธีกรรมได้ เช่น พิธีกรรม

การเรียกขวัญเปื้อย พิธีกรรมการช้อนขวัญ พิธีกรรมการเรียกขวัญคนป่วย การเรียกขวัญหีบข้าว การเรียกขวัญตั้งไข่ การเรียกขวัญปักเทียน การเรียกขวัญเข้าร่างหรือการเรียกขวัญลงร่าง

ในด้านพื้นที่ที่ศึกษา พบว่า การรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญในพื้นที่ภาคเหนือ มีการศึกษาแล้วในพื้นที่ 4 จังหวัดที่ระบุพื้นที่เจาะจง ได้แก่ 1. ลำปาง 2. พะเยา 3. น่าน 4. อุตรดิตถ์ และงานวิจัยที่ไม่ได้ระบุพื้นที่ แต่มีการอธิบายโดยรวมว่าเป็นพื้นที่ของภาคเหนือ หรือในพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา

จากการสังเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญในภาคเหนือ พบว่าการประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญสะท้อนให้เห็นถึงปรัชญาการรักษาโรคที่เป็นแนวความคิดหรือสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและจิตวิญญาณ ใน 2 มิติ ได้แก่

1. ปรัชญาเกี่ยวกับสมมุติฐานของโรค

ปรัชญาเกี่ยวกับสมมุติฐานของโรคที่ปรากฏในพิธีกรรมการสู่ขวัญ เป็นการอธิบายสาเหตุของการเกิดโรค หากพิจารณาแล้วจะพบความเชื่อเรื่องของการเกิดโรคตามแนวทางพุทธศาสนาและความเชื่อพื้นบ้าน ซึ่งสาเหตุของการเกิดโรคพบ 3 ประเด็น ดังนี้

1. สาเหตุของโรคเกิดจากกรรม หรือเคราะห์กรรม เป็นสาเหตุตามแนวทางพุทธศาสนา อันได้แก่ ความเชื่อเรื่องกรรมหรือการกระทำนั้น มีทั้งกรรมดี (บุญ) และกรรมชั่ว (บาป) มีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ผู้วิจัยพบว่า พิธีกรรมการสู่ขวัญ ในงานวิจัย การสู่ขวัญ: พิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อ ที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ในเนื้อหาของบทสู่ขวัญจะมีบทที่ว่าด้วยการปิดเคราะห์กรรมของผู้ประกอบพิธี เป็นบทที่กล่าวถึงการปิดเป่าเคราะห์กรรม เสนียดจัญไรและสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายให้พ้นไป ซึ่งผู้ประกอบพิธีกรรมจะกล่าวบทปิดเคราะห์ด้วยถ้อยคำที่เป็นภาษาบาลี เพื่อแสดงถึงบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์และสร้างความน่าเชื่อถือในพิธีกรรม (เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์, 2557) ทั้งนี้ ในงานวิจัยเรื่องกระบวนการรักษาโรคและบทบาทหน้าที่ของหมอพิธีกรรมพื้นบ้านในอำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ในพิธีกรรมการเรียกขวัญหรือในขั้นตอนของการรักษาโรค จะมีขั้นตอนของการตรวจสอบขวัญว่ากลับมาอยู่ในร่างกายของผู้ป่วยแล้วหรือยัง อันจะสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดทางพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในสลากขวัญ ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมด้วย โดยแต่ละสลากขวัญจะมีการเขียนคำที่เกี่ยวกับเรื่องขวัญ เช่น พุโธ ขวัญพร้อมแล้ว อัมโม ขวัญพร้อมแล้ว สังโฆ ขวัญพร้อมแล้ว (สุรเชษฐ์ คุณาเลิศ, 2558)

2. สาเหตุของโรคเกิดจากธาตุ อันได้แก่ ความเชื่อเรื่องของธาตุกับขวัญ โดยเชื่อกันว่าคนประกอบขึ้นจากรูปกับนาม คือ ร่างกาย (ธาตุ) และ จิตหรือจิตวิญญาณ (ขวัญ) ซึ่งจิตหรือขวัญนี้จะเป็นพลังในการเชื่อมโยงระหว่างร่างกายของคนอย่างสมดุลและสัมพันธ์กัน หากธาตุกับขวัญเกิดความไม่สมดุลกัน เช่น ขวัญอ่อน ขวัญเสีย ขวัญหาย หรือ ธาตุอ่อน ธาตุเสีย ธาตุพิการ ก็ส่งผลกระทบให้ระบบสุขภาพในร่างกายของคนเสียสมดุลไปด้วย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดอาการเจ็บป่วยได้

ผู้วิจัยพบว่า ในพิธีกรรมการเรียกขวัญ ในตำราการแพทย์พื้นบ้านล้านนา สาขามอ พิธีกรรมบำบัด กล่าวถึงความเชื่อของหมอเมืองว่า ในร่างกายของคนเราประกอบไปด้วยธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ก่อตัวกันขึ้นมาเป็นร่างกายที่ประกอบไปด้วยอาการ 32 เป็นอวัยวะต่าง ๆ และเชื่อว่าในแต่ละอวัยวะจะมีจิตหรือขวัญประกอบอยู่ พร้อมกับคอยควบคุมการดำรงอยู่ของร่างกายให้สัมพันธ์กัน หากร่างกายได้รับความกระทบกระเทือนย่อมส่งผลให้จิตได้รับผลตามไปด้วย ดังนั้น จึงต้องมีการประกอบพิธีกรรม เพื่อเรียกจิตวิญญาณ (ขวัญ) ให้กลับยังร่างกาย (ธาตุ) ซึ่งปรากฏในพิธีกรรมเรียกขวัญปักเทียน และพิธีกรรมเรียกขวัญลงร่าง (ยิงยิง เทาประเสริฐ และกันยานุช เทาประเสริฐ, 2547)

ทั้งนี้ ยังพบเรื่องของธาตุ ในงานวิจัยการศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่อง “ขวัญ” ในวรรณกรรมพิธีกรรมล้านนา ที่ปรากฏการแสดงความหมายหรือสัญลักษณ์ในเครื่องอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญ เช่น น้ำมัน ถือได้ว่าเป็นการประชุมเอาธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุดินแสดงสัญลักษณ์ของภาชนะที่ใส่น้ำ ธาตุน้ำแสดงสัญลักษณ์ของน้ำมัน ธาตุลมแสดงสัญลักษณ์ของคาถาหรือบทสวด ธาตุไฟแสดงสัญลักษณ์เทียนที่ติดอยู่รอบภาชนะใส่น้ำ ทั้งหมดนี้จะใช้น้ำเป็นสื่อนำไปสัมผัสกับร่างกายให้ซึมเข้าไปเพื่อปรับหรือเสริมธาตุทั้งสี่ในกายให้เกิดความสมดุล (ขวัญฤทัย ธนารักษ์, 2549)

3. สาเหตุของโรคเกิดจากอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นสาเหตุตามแนวทางของความเชื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรม อันได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี ผีหรืออำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติสามารถก่อให้เกิดทั้งคุณในเรื่องของการดูแล ปกป้อง และคุ้มครอง อีกทั้งยังสามารถให้โทษแก่ผู้คนได้ ผีจะมีอำนาจในการลงโทษ หากมีคนในชุมชนประพฤติปฏิบัติตนไม่ดี ทำการล่วงเกินกฎเกณฑ์อันศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ หรือก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่เบื้องบน ก็อาจมีการบันดาลให้เกิดเคราะห์กรรม รวมไปถึงเกิดความเจ็บป่วยด้วย ถ้าต้องการให้หายจากความเจ็บป่วยจะต้องมีการจัดทำพิธีกรรมในการรักษา

ผู้วิจัยพบว่า พิธีกรรมเรียกขวัญปักเทียนในตำราการแพทย์พื้นบ้านล้านนา สาขาหมอพิธีกรรมบำบัด ซึ่งเป็นพิธีกรรมการเรียกขวัญที่สร้างขึ้นเพื่อการเสี่ยงทายและการหาสาเหตุของการเจ็บป่วยอย่างละเอียด ในขั้นตอนและวิธีการเรียกขวัญปักเทียนนั้น จะมีการเสี่ยงทายผลตามลักษณะของเมล็ดข้าวที่ตกจากลำเทียนมาอยู่ตามตำแหน่งหรือช่องต่าง ๆ โดยมีการทายผลที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของโรคเกิดจากอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น

1. หากเมล็ดข้าวตรงกลางร่องที่ขีดไว้ทั้งสองข้างหรือสี่ข้าง ทายว่า ได้ถูกผีห้วย ผีไร่ ผีนา เนื่องจากได้ถ่มห้วยหรือผีดก้นห้วยที่ทางน้ำไหล หรือปิดกั้นทางเดิน
2. หากเมล็ดข้าวตกนอกร่อง 2 เมล็ด ตกในร่อง 1 เมล็ด ทายว่า ถูกผีน้ำจืด ผีโป่งทุ่งนา ผีโป่งห่างที่อยู่ในป่าในดงทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย ให้แก้บนแล้วอาการเจ็บป่วยจะหายเป็นปกติ
3. หากเมล็ดข้าวเอาหัวชนกันบริเวณตรงกลางของอีกเมล็ดข้าวหนึ่งจะเป็นรูปตัว T ทายว่า ผิดผีปู่ผีย่า ให้แก้บนแล้วอาการเจ็บป่วยจะหายเป็นปกติ
4. หากเมล็ดข้าวตกที่ตาใหญ่ข้างใดข้างหนึ่ง เอาหัวชนกัน ทายว่า ได้ไปตัดไม้ใหญ่ที่ใดที่หนึ่ง ผีนางไม้หรือเทวดาที่รักษาต้นไม้ใหญ่ นั้นทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย ให้แก้บนและปลูกต้นไม้ อาการเจ็บป่วยจะหายเป็นปกติ (ยั้งยง เทาประเสริฐ และกันยานุช เทาประเสริฐ, 2547)

ทั้งนี้ ยังพบในพิธีกรรมการเรียกขวัญเปี้ย หรือการฮ้องขวัญเปี้ยในงานวิจัยเรื่องกระบวนการรักษาโรคและบทบาทหน้าที่ของหมอพิธีกรรมพื้นบ้านในอำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ในขั้นตอนของการวินิจฉัยโรคหรือการหาสาเหตุของโรค พบว่า ผู้ประกอบพิธีกรรมจะถือขันเปี้ยไว้ในมือ ภายในขันเปี้ยจะมีเปี้ย 32 อัน ตามจำนวนขวัญของคน โดยจะมีการเสี่ยงทายหาสาเหตุของโรค จากงานวิจัยพบว่า ผู้ป่วยได้ไปกระทำการในลักษณะที่ไม่ดีหรือการผิดผี หรืออีกกรณีหนึ่ง ผู้ป่วยไม่ได้ทำการไหว้ผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษ จึงมีการลงโทษให้เกิดความเจ็บป่วย (สุรเชษฐ์ คุณาเลิศ, 2558)

2. ปรัชญาเรื่องพิธีกรรมคือการเชื่อมโยง

ในการศึกษาปรัชญาการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญนั้น พบว่า พิธีกรรมการสู่ขวัญเป็นพิธีกรรมการรักษาโรคตามความเชื่อจากเรื่องเหตุของการเกิดโรคที่เชื่อมโยงกันระหว่างร่างกาย จิตใจและจิตวิญญาณของมนุษย์จนแสดงออกในรูปแบบการปฏิบัติของพิธีกรรม ซึ่งพิธีกรรมย่อมนำสู่การเชื่อมโยง (กิ่งแก้ว

อรรถาการ, 2552) ด้วยมุมมองตามทฤษฎีจิตวิทยา 3 มิติ ในมิติปัจเจกบุคคล มิติทางสังคมวัฒนธรรม และ มิติเหนือโลก ดังนี้

มิติปัจเจกบุคคล ในพิธีกรรมการสู่ขวัญ ผู้ประกอบพิธีกรรมจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการรักษาโรคให้กับผู้เข้าประกอบพิธี ซึ่งการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมจะช่วยเชื่อมโยงให้แต่ละบุคคลเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงและการพร้อมรับกับสถานการณ์ใหม่ ๆ ที่จะเข้ามาในชีวิต พิธีกรรมจึงมีความสำคัญในการทำให้อาการทางจิตที่ดีขึ้น

มิติทางสังคมวัฒนธรรม ในขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมการสู่ขวัญ จะแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงแบบแผนและความสัมพันธ์อันดีของระบบทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างญาติสนิทกับผู้ป่วย

มิติเหนือโลก ในขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมการสู่ขวัญจะมีการติดต่อหรือเชื่อมโยงกับเทพปกรณัมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนาและความเชื่อพื้นบ้านที่นับถือ ซึ่งหน้าที่ในการติดต่อหรือเชื่อมโยงกับมิติเบื้องบนนั้น เป็นหน้าที่ของผู้ประกอบพิธี โดยเชื่อมโยงผ่านทางวรรณกรรมที่เป็นบทสวดที่มีการกล่าวเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมเป็นรหัสหรือสัญลักษณ์ในการสื่อความหมาย พิธีกรรมการสู่ขวัญ จึงเป็นอีกหนึ่งพิธีกรรมที่เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การเชื่อมโยงกับมิติเบื้องบนเมื่อผู้เข้ารับการประกอบพิธีกรรมได้เข้าไปมีส่วนร่วมหรือการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมในพิธีก็จะมีปรับเปลี่ยนทางจิตใจ ดังนั้น พิธีกรรมจึงทำหน้าที่เป็นสื่อหรือพาหนะนำคนให้เชื่อมโยงกับเทพปกรณัมในมิติเหนือโลก การเชื่อมโยงในลักษณะดังกล่าวเป็นเป้าหมายสูงสุดในการประกอบพิธีกรรม

อภิปรายผล

ปรัชญาการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการสู่ขวัญ กรณีศึกษาพิธีกรรมการสู่ขวัญในภาคเหนือของประเทศไทยนั้นแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องขวัญในวัฒนธรรมสุขภาพพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการดูแล การป้องกัน และการรักษาโรคของมนุษย์ อันสะท้อนถึงแนวความคิด สารสาระหรือปรัชญาของการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมที่สำคัญ คือ ปรัชญาเกี่ยวกับสมุฏฐานของโรค และปรัชญาเรื่องพิธีกรรมคือการเชื่อมโยง ซึ่งปรัชญาการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมทั้ง 2 ปรัชญาดังกล่าวนี้ มีความเชื่อมโยงกัน เนื่องจากแนวคิดเรื่องสาเหตุแห่งโรคเป็นสิ่งสำคัญที่จะกำหนดแบบแผนในการรักษาโรค

พิธีกรรมการสู่ขวัญ จึงเป็นพิธีกรรมอันสำคัญที่มีรหัสและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีความหมายและคุณค่าที่แสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ตลอดจนปรัชญาความคิดที่เป็นแก่นแท้ของการรักษาโรคด้วยพิธีกรรม เพื่อการรักษาโรคทางกายและทางจิตใจ อีกทั้งยังเป็นพิธีกรรมที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของมนุษย์ในฐานะมิติปัจเจกบุคคล เชื่อมโยงกับสังคมในฐานะมิติทางสังคมและวัฒนธรรม เชื่อมโยงกับเทพปกรณัมในฐานะมิติเหนือโลกได้

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิด องค์ความรู้หรือปรัชญาการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมอื่น ๆ นอกจากพิธีกรรมการสู่ขวัญ เช่น พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ พิธีกรรมสืบชะตา ฯลฯ เพื่อจะได้เข้าใจถึงความสำคัญที่ปรากฏในพิธีกรรม และเข้าใจถึงความเหมือนคล้ายและความแตกต่างกันทางสังคมวัฒนธรรมไทย
2. ควรมีการศึกษาเชื่อมโยงด้วยมุมมองตามทฤษฎีจิตวิทยา 3 มิติ ของศาสตราจารย์พิเศษ ดร.กึ่งแก้ว อรรถาการ ในมิติปัจเจกบุคคล มิติทางสังคมวัฒนธรรม และมิติทางเทพปกรณัมหรือมิติเหนือโลก เพื่อจะได้เข้าใจ “แก่นแท้” ทางวัฒนธรรมสุขภาพของมนุษย์ในสังคมและโลกได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กิ่งแก้ว อุตถากร. (2552). พิธีกรรมคือการเชื่อมโยง. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 6(1), 1-9.
- ขวัญฤทัย ธนารักษ์. (2549). *ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างความเชื่อในพิธีกรรมเรียกขวัญของล้านนา และความต้องการจิตวิญญาณที่มีต่อสุขภาพทางจิตวิญญาณ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จักรกฤษณ์ อุตุ้ม. (2557). *การวิเคราะห์บทสวดตามวัฒนธรรมล้านนา จังหวัดอุตรดิตถ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ญาวิณี ศรีวงศ์ราช. (2544). *การศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่อง "ขวัญ" ในวรรณกรรมพิธีกรรมล้านนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์. (2557). การสู่ขวัญ : พิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*. 34(2), 23-42.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ, และกันยานุช เทาประเสริฐ. (2547). *ตำราการแพทย์พื้นบ้านล้านนาสาขาหมอพิธีกรรมบำบัด*. เชียงราย: วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- สมพงษ์ จิตอารีย์. (2545). *การศึกษาบทสวดและพิธีสู่ขวัญของชาวไทลื้อ อำเภอบัว จังหวัดน่าน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุรเชษฐ์ คูหาเลิศ. (2558). *กระบวนการรักษาโรคและบทบาทหน้าที่ของหมอพิธีกรรมพื้นบ้านในอำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร
- สุวิภา จำปาวัลย์, และชัชชนะ ปิ่นเงิน. (2560). พิธีกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ไทยวน ไทใหญ่: การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงภายใต้อิทธิพลของสังคมโลกาภิวัตน์. ใน *เอกสารประชุมวิชาการการรักษาโรคกับการใช้ยาสมุนไพรในวัฒนธรรมไทย-ไท* (22-23 มิถุนายน 2560 หน้า21). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์, และฉลาดชาย รมิตานนท์. (2533). พิธีกรรมและความเชื่อในการรักษาพยาบาลพื้นบ้านภาคเหนือ. ใน ลือชัย ศรีเงินยวง (บรรณาธิการ). *พฤติกรรมสุขภาพ: รวมบทความจากการประชุมวิชาการพฤติกรรมสุขภาพครั้งที่ 1* (หน้า 113-124). กรุงเทพฯ: ศูนย์ประสานงานทางการแพทย์และสาธารณสุข.